

de mos

Jaargang 21
Okt./Nov. 2005

ISSN 0169-1473

Een uitgave van het
Nederlands
Interdisciplinair
Demografisch
Instituut

Bulletin
over
Bevolking
en
Samenleving

9

N i D i

inhoud

- 65 **Bijna helft immigranten
geen blijvers**
- 69 Demodata
- 69 **Weinig ouderen overleven
hun kinderen**

Foto: Marcel Minnée

Bijna helft immigranten geen blijvers

GOVERT BIJWAARD

Van de immigranten die om verschillende redenen Nederland binnenkomen blijft een deel permanent in ons land wonen een vertrekt een ander deel weer. Van deze remigranten keert een klein percentage vervolgens weer terug naar Nederland. Op basis van een uniek CBS-bestand valt per migratiecategorie na te gaan hoe groot het percentage is dat permanent blijft en hoe snel de anderen Nederland weer verlaten. Daarbij blijken er binnen de categorieën ook verschillen te bestaan naar kenmerken van de migranten zoals geslacht, land van herkomst, burgerlijke staat en leeftijd.

In het huidige publieke debat over immigranten in Nederland wordt er vaak vanuit gegaan dat deze zich hier permanent zullen vestigen. Meer dan 40 procent verblijft echter maar kort in Nederland of migreert heen en weer tussen Nederland en het land van herkomst. In Europa is Nederland in dit opzicht niet uniek. Toch wordt ook in de wetenschappelijke literatuur over migratie impliciet verondersteld dat migratiebewegingen een permanent karakter hebben. Voor een deel komt dit doordat er tot voor kort weinig gegevens waren over de terugkeer van immigranten.

Het CBS heeft echter recent een uniek bestand opgezet (zie kader) van alle ruim een half miljoen immigranten die Nederland vanaf 1995 binnenkwamen, met demografische kenmerken als leeftijd en geslacht, informatie over hun geboorteland, de aankomst- en eventuele vertrekdatum en hun migratiemotief. Op basis hiervan kon worden nagegaan welke immigranten weer vertrokken na een kort verblijf, welke na een langer verblijf en welke immigranten hier zijn gebleven.

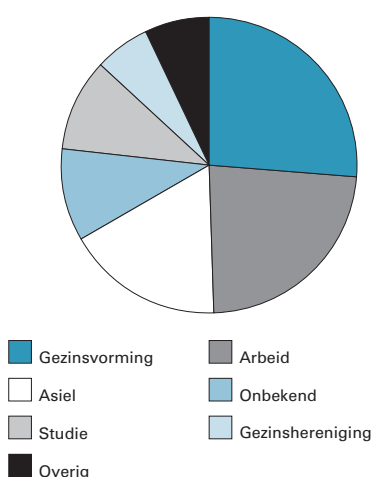
Migratiemotief en land van herkomst

Ruim een kwart van de immigranten kwam als gezinsvormer naar Nederland en bijna een kwart als arbeidsmigrant, zo blijkt uit figuur 1. Ongeveer een vijfde deel van de immigranten kwam voor asiel naar ons land. Studenten vormden tien procent van de immigranten en gezinsherenigers zeven procent. Bij de overigen ging het om meemigrerende gezinsleden, mensen die als au pair, voor stage of een medische be-

Foto: Marcel Minnée

Figuur 1. Niet-Nederlandse immigranten (18-64 jaar) naar migratiemotief, 1995-2003

handeling naar Nederland kwamen en om andere migratiemotieven.

De totale immigratie is de laatste jaren sterk aan het dalen. Dit komt voornamelijk door een daling van het aantal asielmigranten. Een mogelijke oorzaak voor deze daling is de verscherping van de migratie- en asielregelingen. Ook de arbeidsmigratie, die sterk conjunctuurgevoelig is, daalt sinds 2001. De immigratie van gezinsvormers en studenten groeit de laatste jaren nog wel.

Het migratiemotief verschilt sterk per land van herkomst zoals blijkt uit de tabel:

- Gezinsvormende migratie komt vooral voor bij in Nederland wonende Turken en Marokkanen die hun partner uit het land van herkomst halen. Ook bij de immigratie uit onze buurlanden is relatievorming echter een belangrijke factor. Gezinsvorming is alleen toegestaan als de immigranten over voldoende inkomen en passende huisvesting beschikken.

- Bij arbeidsmigranten wordt vaak nog gedacht aan 'gastarbeiders' uit Marokko en Turkije. De laatste jaren komen arbeidsmigranten echter vooral uit landen van de Europese Unie en andere welvarende landen, zoals de Verenigde Staten en Canada.
- Een asielzoeker is pas feitelijk een asielmigrant als hij of zij tot Nederland wordt toegelaten en als immigrant in de gemeentelijke bevolkingsregisters (GBA) is ingeschreven. Hier kan enige tijd over heen gaan. Inschrijving in het GBA vindt plaats op het moment dat de asielzoeker een verblijfstitel krijgt en de centrale opvang verlaat. Ook asielzoekers die langer dan een half jaar in de centrale opvangvoorziening verblijven, komen in aanmerking voor inschrijving in het GBA. De belangrijkste herkomstlanden van asielzoekers zijn Irak, Afghanistan en voormalig Joegoslavië. Die laatste groep is echter sterk in aantal afgenomen nu de oorlogen in de Balkan over zijn.
- Studenten zijn voor ruim een kwart afkomstig uit de Europese Unie, maar er komen ook veel studenten uit Azië, vooral uit China.
- Gezinshereniging wordt vaak voorafgegaan door arbeidsmigratie. Het gaat dan om gezinnen waarvan één of meer gezinsleden zich bij gezinsleden voegen die eerder voor werk naar Nederland gingen. Asielzoekers die in gezinsverband komen worden allemaal als asielzoeker geteld. Nog steeds komt een groot deel van de gezinsherenigers uit de 'gastarbeider'-landen Turkije en Marokko. In de afgelopen jaren is de gezinshereniging met asielzoekers uit Irak en Afghanistan sterk toegenomen.
- De overige immigranten komen voor bijna de helft uit de Europese Unie.

Blijvers

De kans dat een immigrant voorgoed in Nederland blijft verschilt sterk per migratiemotief (zie figuur 2). Meer dan tweederde van de gezinsvormende immigranten blijft uiteindelijk voorgoed in Nederland. Ook blijven relatief veel ge-

Percentage immigranten uit de belangrijkste herkomstlanden naar migratiemotief						
Regio	Migratiemotief					
	Gezinsvorming	Arbeidsmigratie	Asielmigratie	Studie	Gezinshereniging	Overige motieven
EU15/EFTA	7	62	-	26	16	44
Voorm. Joegoslavië	3	-	13	-	4	-
Nieuw EU	5	4	-	5	3	7
Rest Europa	6	5	10	8	5	7
Turkije	18	2	3	1	13	2
China	-	-	-	14	-	-
Irak	-	-	18	-	7	-
Iran	-	-	7	-	-	-
Afghanistan	-	-	14	-	4	-
Rest Azië	18	10	7	20	15	14
Marokko	16	1	1	3	12	1
Rest Afrika	10	5	28	11	10	9
USA/Canada	4	7	-	4	3	8
Suriname	6	-	-	2	3	1
Latijns Amerika	7	2	-	5	4	3
Oceanië	1	2	-	1	1	4
Totaal	100%	100%	100%	100%	100%	100%

zinsherenigers voorgoed in ons land. Van de arbeidsmigranten blijft een kwart hier wonen en van de studenten eenderde. Bij de asielzoekers (geen figuur) is dat 1 op de 11. De lage kans op permanente vestiging van de asielzoekers gaat wel samen met een lage vertreksnelheid. De sterke negatieve invloed van de lengte van de verblijfsduur op de vertreksnelheid zorgt ervoor dat na een verblijf van een aantal jaren de vertreksnelheid van asielzoekers heel klein is.

Wat opvalt is dat relatief weinig immigranten uit de VS of Canada zich, ongeacht hun migratiemotief, permanent in ons land vestigen. Immigranten uit de EU-landen vertonen duidelijk een lagere blijfkans als ze om gezinsredenen naar Nederland zijn gekomen. Van de Marokkaanse immigranten vestigt zich een ruime meerderheid permanent in ons land. Ook relatief veel Turken blijven voor altijd. Van de gezinsmigranten uit deze beide landen blijft rond de 90 procent voorgoed. Naar verhouding vestigen zich voorts veel Surinamers, immigranten uit voormalig Joegoslavië, immigranten uit overig Europa en China permanent in Nederland. Er zijn grote verschillen naar leeftijd van de immigranten voorzover het vluchtelingen betreft. De kans dat een vluchteling van rond de 35 jaar blijft is tweemaal zo groot als bij een vluchteling van 25 jaar. Bij een vluchteling van boven de 45 jaar en bij een vluchteling van tegen de 20 jaar is die kans vijfmaal zo klein. Voor de andere migratiemotieven heeft leeftijd nauwelijks invloed op de kans om te blijven.

Immigranten komen, immigranten gaan

Bijna 40 procent van de immigranten die in 1995 in Nederland arriveerden vertrok binnen zeven jaar, maar 16 procent keerde binnen dezelfde zeven jaar weer terug. Dat is zes procent van de oorspronkelijke immigranten. Van deze remigranten vertrok 33 procent opnieuw. Sommige immigranten migreerden zelfs meer keren van en naar Nederland. Er is duidelijk sprake van een hoge migratiedynamiek.

Het migratiegedrag is sterk gecorreleerd aan het migratiemotief bij de eerste aankomst in Nederland: van de gezinsmigranten die Nederland verlieten keerden er relatief meer terug en van de asielmigranten minder. Voor asielzoekers en gezinsvormers geldt dat naarmate ze langer in Nederland verblijven de kans daalt dat ze ons land weer verlaten. In de eerste maand na aankomst vertrekt van de asielzoekers 2,5 procent, na vijf jaar vertrekt van de overgebleven asielzoekers nog 0,2 procent. Van de gezinsvormers vertrekt 0,9 procent in de eerste maand (in verhouding veel minder dus) en 0,3 procent na vijf jaar. Voor arbeidsmigranten, gezinsherenigers, studenten en overige immigranten daarentegen geldt het omgekeerde: hoe langer in Nederland, des te groter de kans op vertrek. Van de arbeidsmigranten en de gezinsherenigers vertrekt in de eerste maand 1,4 procent, van de studenten twee procent en van de overige immigranten één procent. Na vijf jaar is dat percentage bij de overgebleven arbeidsmigranten gestegen tot 3,7 procent, bij de gezinsherenigers tot 2,7 procent, bij de studenten tot 8,3 procent en bij de overige immigranten tot zeven procent.

Kenmerken van immigranten als geslacht en land van herkomst hebben invloed op de vertreksnelheid. Zo blijkt dat, bijvoorbeeld, een vrouwelijke arbeidsmigrant langzamer uit Nederland vertrekt dan een mannelijke arbeidsmigrant. Een vrouwelijke gezinshereniger vertrekt echter sneller uit Nederland dan een mannelijke gezinshereniger. Toch vertrekt een vrouwelijke gezinshereniger langzamer uit Nederland dan een vrouwelijke arbeidsmigrant, omdat voor de laatste categorie de basis vertreksnelheid veel hoger is.

Kijken we naar land van herkomst in combinatie met migratiemotief dan valt op dat Marokkaanse arbeidsmigranten tweemaal zo snel weer vertrekken als andere arbeidsmigranten en Surinaamse driemaal zo langzaam als andere asielzoekers vertrekken driemaal zo langzaam als andere asielzoekers en Irakese gezinsherenigers zesmaal zo langzaam als andere gezinsherenigers. Turkse en Marokkaanse gezinsvormers vertrekken tweemaal zo langzaam, gezinsvormers uit de EU- en de EFTA-landen tweemaal zo snel en die uit de VS en Canada driemaal zo snel als andere gezinsvormers. Surinaamse studenten ten slotte vertrekken ruim vijfmaal zo langzaam uit Nederland als andere studenten.

Immigranten die eerder in Nederland verbleven, vertrekken sneller. Dat geldt voor alle categorieën. Voor immigranten die de eerste keer als student naar Nederland kwamen is de invloed van eerder verblijf in Nederland het grootst. Echter, hoe langer het vorige verblijf in Nederland en hoe langer het verblijf in het buitenland hoe kleiner de vertreksnelheid. Voor de genoemde categorie studenten is ook dat effect het sterkst.

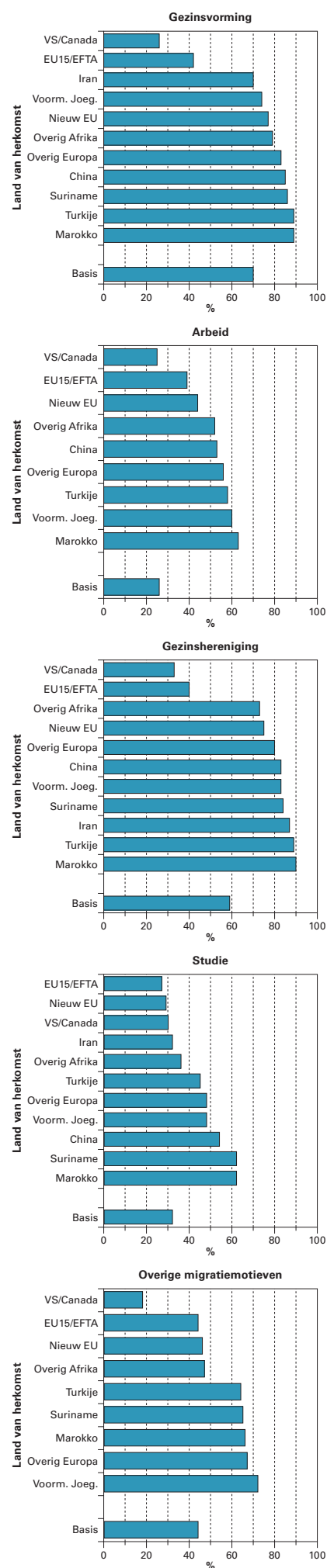
De vertreksnelheid van asielzoekers, gezinsvormers, gezinsherenigers en studenten bereikt een maximum rond hun 30ste tot 40ste levensjaar. Bij arbeidsmigranten en overige immigranten wordt op deze leeftijd juist een minimale vertreksnelheid bereikt.

Verblijf in het buitenland

Van de geremigreerde immigranten keert ruim 80 procent nooit meer terug naar Nederland. Bij de categorie overige immigranten ligt dat percentage wat lager. Zij die dat wel doen, en dat betreft dan tweede en latere immigraties naar Nederland, doen dat mondjesmaat. Van de geremigreerde gezinsherenigers keert zes procent per maand terug, bij vluchtelingen, gezinsvormers en studenten is dat rond de drie procent, bij arbeidsmigranten ruim één procent en bij overige immigranten minder dan één procent. Bij alle groepen behalve de gezinsvormers is dat percentage onafhankelijk van de lengte van het verblijf in het buitenland. Alleen bij gezinsvormers daalt het percentage naarmate de tijd vordert en keert na een verblijf van vijf jaar nog twee procent per maand terug naar ons land.

Geremigreerde arbeidsmigranten uit de nieuwe EU-lidstaten keren driemaal zo snel terug naar Nederland als andere arbeidsmigranten. Gezinsvormers uit deze landen keren tweemaal zo snel terug als andere gezinsvormers. Dat geldt ook voor de categorie overige immigranten. Studen-

Figuur 2. Blijfkansen naar land van herkomst en migratiemotief

Voor dit onderzoek is gebruik gemaakt van een uniek bestand dat zeer recent is opgezet door het CBS. In dat bestand is voor alle immigranten vanaf 1995 van en naar Nederland de aankomst- en vertrekdatum bekend en daarmee de verblijfsduur in ons land. Voor alle niet-Nederlandse immigranten is tevens het migratiemotief bekend. Op basis van dit immigrantenpanel is onderzocht welke immigranten snel vertrekken, welke langzaam en welke helemaal nooit.

Het onderzoek is gebaseerd op de combinatie van bij het CBS beschikbare data uit het Centraal Register Vreemdelingen (CRV) en de Gemeentelijke Basisadministratie (GBA; de gemeentelijke bevolkingsregisters). Deze combinatie van bestanden heeft betrekking op immigranten die naar Nederland zijn gekomen in de periode 1995-2003, en is opgebouwd met behulp van CRV-bestanden van het Ministerie van Justitie over de periode 1998-2003. Het CRV registreert voor niet-Nederlandse immigranten het migratiemotief, met uitzondering van die immigranten die vóór januari 1998 tot Nederlander werden genaturaliseerd, immigranten die vóór januari 1998 weer vertrokken of zijn overleden, en immigranten die vóór 1 januari van het jaar volgend op het jaar waarin ze naar Nederland kwamen weer vertrokken. Bij hen is het migratiemotief onbekend. De immigranten met een onbekend migratiemotief zijn niet in de analyses opgenomen. Door de registratie van het migratiemotief is het mogelijk om, bijvoorbeeld, arbeidsmigranten en andere groepen immigranten te onderscheiden. In de GBA is demografische informatie en informatie over het geboorteland opgenomen. In het gekoppelde CRV/GBA-bestand staan alle niet-Nederlandse immigranten die in de periode 1995-2003 naar Nederland zijn gekomen. Voor het onderzoek is alleen gebruik gemaakt van de gegevens van de immigranten tussen 18 en 64 jaar, die bij de eerste aankomst in Nederland niet de Nederlandse nationaliteit hadden en die tussen januari 1995 en december 2003 als immigrant zijn ingeschreven. Hierdoor wordt de grote groep immigranten met de Nederlandse nationaliteit en immigranten die niet tot de potentiële beroepsbevolking behoren buiten beschouwing gelaten. Door te selecteren op aankomst na 1995 weten we van elke immigrant de hele migratiegeschiedenis. Uit de aankomst- en vertrekdatum kan de verblijfsduur in Nederland worden afgeleid.

Voor elke groep immigranten met eenzelfde migratiemotief is een model geschat dat zowel de snelheid van vertrek als de blijfkans bevat. De vertreksnelheid hangt af van een voor iedereen, met hetzelfde migratiemotief, gelijke basissnelheid van vertrek en van kenmerken van de immigranten. De basissnelheid van vertrek hangt af van de lengte van het verblijf in Nederland. De kenmerken van de immigranten, zoals land van herkomst of geslacht, bepalen de vermenigvuldigingsfactor waarmee de basissnelheid van vertrek wordt vermenigvuldigd. Een vermenigvuldigingsfactor groter dan 1 betekent dat het kenmerk, bijvoorbeeld afkomstig uit de VS, tot een sneller vertrek leidt en een vermenigvuldigingsfactor kleiner dan 1 betekent dat het kenmerk tot een langzamer vertrek leidt.

ten uit deze landen keren juist minder snel terug dan andere studenten. Amerikanen en Canadezen keren minder snel terug dan remigranten uit andere regio's. Een vluchteling uit Afrika daarentegen keert tweemaal zo snel terug.

Foto: Marcel Minnée

Vrouwelijke immigranten keren over het algemeen minder snel terug dan mannen na vertrek uit Nederland. Dat geldt echter niet voor vrouwelijke arbeidsmigranten. Zij keren sneller terug dan mannelijke arbeidsmigranten. Ook de leeftijd van de remigranten heeft effect op de terugkeersnelheid. Naarmate de geremigreerde arbeidsmigranten ouder zijn keren ze veel sneller terug. Arbeidsmigranten van boven de 60 jaar hebben een zesmaal zo grote terugkeersnelheid als arbeidsmigranten van 25 jaar. Bij studenten daalt de terugkeersnelheid echter juist sterk naarmate ze ouder zijn.

Kenmerken van de remigranten als geslacht, land van herkomst, burgerlijke staat en leeftijd hebben weinig invloed op de kans dat iemand nooit meer naar Nederland terugkeert. Toch zijn er verschillen. Vooral binnen de categorie overige immigranten is de kans bij gehuwden en vrouwen groter dan bij ongehuwde mannen dat ze ooit naar Nederland terugkeren. Verder is bij overige remigranten uit de nieuwe EU-landen en uit Afrika de kans op terugkeer kleiner dan bij remigranten uit andere regio's. Alleen bij studenten en overige immigranten heeft de leeftijd invloed op de blijfkans. Een oude student heeft een veel lagere kans om na vertrek uit Nederland ooit weer terug te keren dan een jonge student. Voor de overige immigranten ligt de leeftijd met de laagste terugkeer kans rond hun 40ste jaar.

Tot slot

De vertreksnelheid van immigranten verschilt per migratiemotief en binnen de diverse categorieën naar kenmerken als geslacht, land van herkomst, burgerlijke staat en leeftijd. Er is daardoor geen eenduidige conclusie te trekken ten aanzien van de invloed van deze kenmerken. Marokkaanse arbeidsmigranten vertrekken bijvoorbeeld tweemaal zo snel als andere arbeidsmigranten en Marokkaanse gezinsvormers tweemaal zo langzaam als andere gezinsvormers. Wel blijkt het land van herkomst binnen elke categorie een grote invloed te hebben op de vertreksnelheid.

De kans dat een immigrant voorgoed in ons land zal blijven verschilt ook sterk per migratiemotief. Zo blijft 70 procent van de gezinsvormers en vertrekken asielzoekers grotendeels, maar wel zeer langzaam. De kans dat iemand blijft is wederom sterk afhankelijk van het land van herkomst. Zo vestigen relatief veel Turken en Marokkanen binnen alle categorieën immigranten zich permanent in Nederland. Dit geldt ook voor de meeste immigranten uit Suriname, voormalig Joegoslavië en China. De kans dat een asielzoeker in Nederland blijft hangt sterk samen met de leeftijd van de asielzoeker.

De verschillen per migratiemotief in de terugkeersnelheid van geremigreerde immigranten zijn minder groot dan de verschillen in vertreksnelheid. Van de geremigreerde immigranten keren de gezinsherenigers het snelst terug. De lengte van het verblijf in het buitenland heeft nauwelijks invloed op de terugkeersnelheid. Naar verwachting zal een groot deel (tot 90 procent voor de asielzoekers) van de geremigreerde immigranten voorgoed in het buitenland blij-

ven. Gehuwde immigranten keren sneller terug en blijven minder vaak permanent in het buitenland.

Op dit moment is nog niet onderzocht in hoeverre de sociaal-economische positie van de immigrant de blijfkans en vertreksnelheid beïnvloedt. Op termijn zal dit wel mogelijk zijn als het bestand met sociaal-economische variabelen, zoals de arbeidsmarktpositie en het inkomen, wordt uitgebreid.

Dit artikel is gebaseerd op een paper dat werd gepresenteerd op de NVD-demografiedag, oktober 2005. De auteur is het CBS, in het bijzonder Han Nicolaas en Arno Sprangers, zeer erkentelijk voor het beschikbaar stellen van de gegevens en voor data support. Het onderzoek is financieel ondersteund door een VENI-subsidie van NWO.

Dr. G.E. Bijwaard, Erasmus Universiteit Rotterdam;
e-mail: bijwaard@few.eur.nl

LITERATUUR:

- Addison, J.T. en P. Portugal (2003), Unemployment duration: Competing and defective risks. *Journal of Human Resources* 37, pp. 156-191.
- Hartog, J. en A. Zorlu (2004), Economische effecten van immigratie: ontwikkeling van een databestand en eerste analyses. Working paper 2004-26, AIAS.
- Nicolaas, H., A. Sprangers, A. Zorlu en J. Hartog (2004), Migranten: wie komen, wie gaan terug en wie laten hun gezin overkomen? *Bevolkingstrends* 52(2), pp. 36-42.
- Schmidt, P. en A.D. Witte (1989), Predicting criminal recidivism using 'split population' survival time models. *Journal of Econometrics* 40, pp. 141-159.
- Zorlu, A., J. Hartog, A. Sprangers en H. Nicolaas (2004), Retourmigratiegedrag van recente immigranten. *Economische Statistische Berichten (ESB)*, 20 augustus 2004, pp. 402-404.

demodata

In 2004 hadden in de 25 EU-landen 195,5 miljoen mensen van 15 jaar en ouder een baan of een eigen bedrijf. De arbeidsparticipatie was 63,3 procent van alle 15-64 jarigen. In 2000 was dat nog 62,4 procent. De arbeidsparticipatie onder 15-64 jarigen varieerde in 2004 van 51,7 procent in Polen tot 75,7 procent in Denemarken. Andere landen met een participatie boven de 70 procent waren Nederland (73,1), Zweden (72,1) en het Verenigd Koninkrijk (71,6 procent). Onderaan op de ranglijst stonden boven hekkensluiter Polen: Malta (54,1), Hongarije (56,8) en Slowakije (57,0 procent) (Eurostat – Labour Force Survey 2004).

Weinig ouderen overleven hun kinderen

GIJS BEETS

De levensverwachting stijgt en daarmee het aantal ouderen van 80, 90 of nog ouder. De meesten van hen hebben kinderen van wie veel de 60 of de 70 al zijn gepasseerd. Die kinderen lopen vanwege hun leeftijd een steeds grotere kans om te overlijden. Een deel van hen sterft eerder dan hun vader en/of moeder. Toch komt het niet zo vaak voor dat ouders al hun kinderen overleven. Wel blijkt hun percentage na de 85-jarige leeftijd heel licht te stijgen.

In overlijdensberichten in de krant komt het tegenwoordig steeds vaker voor dat de sterfte van een 65-75-jarige mede wordt betreurd door de ouder(s). Er is zelfs een kans dat de ouders al hun kinderen verliezen. Hoewel de sterfterisico's van kinderen aanzienlijk lager zijn dan die van hun ouders, hebben ouders met weinig kinderen een grotere kans dat zij op hun oude dag al hun kinderen hebben overleefd dan ouders met een groter kindertal. Hoe groot de kans is dat ouderen op hoge leeftijd hun 'volwassen' kinderen verliezen en hoe groot de kans dat de ouders al hun kinderen overleven is niet bekend. Er zijn geen databestanden beschikbaar waarmee daar op eenvoudige wijze inzicht in kan worden verkregen. Wel kan een modelmatige aanpak worden gevolgd (zie kader). Bij de berekeningen werden de sterftetafels van vrouwen en hun kinderen uit twee periodes gehanteerd: 1961-1965 en 1996-2000. Omdat voor elk van die periodes ook bekend is hoeveel kinderen er per vrouw werden geboren kan de verdere levensloop van vrouwen en hun kindertal worden gereconstrueerd onder de veronderstelling dat die sterftetafels hun hele leven zouden gelden. Dat levert twee modellen op: Model 1961-65 en Model 1996-2000. De uitkomsten van Model 1996-2000 hebben betrekking op vrouwen die

het afgelopen decennium kinderen hebben gekregen. Zij zijn op dit moment 30 tot 50 jaar oud en de ouderen van de toekomst. Model 1961-65 lijkt meer op wat de ouderen van nu doormaken.

Foto: Marcel Minnée

Foto: Marcel Minnée

Kindertal

In de loop van de vorige eeuw kregen vrouwen steeds minder kinderen. Vrouwen die begin 20ste eeuw werden geboren brachten gemiddeld drie kinderen voort. Doordat tien procent van hen kinderloos bleef, hadden moeders gemiddeld 3,3 kinderen. Vrouwen die halverwege de 20ste eeuw werden geboren kregen gemiddeld 2,4 kinderen. Van hen bleef ongeveer 11 procent

Foto: Wim de Jonge

kinderloos waardoor moeders gemiddeld circa 2,7 kinderen baarden. Gezinnen met veel kinderen werden in de loop van de vorige eeuw steeds minder populair.

Volgens de eind 2004 verschenen bevolkingsprognose van het CBS krijgen vrouwen die rond het jaar 2000 zijn geboren gemiddeld maar 1,8 kinderen en blijft 20 procent van hen kinderloos. De kinderloosheid vertoont al decennia lang een stijgende trend. Verder neemt het aantal gezinnen met één of twee kinderen in verhouding licht toe. Deze verschuivingen hangen onder meer samen met het gestegen opleidingsniveau van vrouwen en de stijgende leeftijd waarop vrouwen hun eerste kind krijgen.

De modelmatige verdeling

In Model 1961-65 kreeg 11,7 procent van de vrouwen geen kinderen. Tot de 70-jarige leeftijd zijn er in dat model nauwelijks moeders die al hun kinderen overleven, zodat het percentage vrouwen zonder kinderen vrijwel constant blijft. Vanaf die leeftijd stijgt de kinderloosheid eerst zeer licht en vanaf de 90-jarige leeftijd iets sterker tot een niveau van 12,1 procent op 99-jarige leeftijd (tabel 1, eerste kolom).

In Model 1996-2000 is dezelfde tendens te zien maar de kinderloosheid ligt wel op een ander niveau: 18,2 procent van de vrouwen kreeg nooit kinderen. Op 99-jarige leeftijd had 18,6 procent van de vrouwen geen kinderen (meer). De minimale verandering doet zich opnieuw vooral voor nadat de vrouwen de 90 zijn gepasseerd.

Uit tabel 1 blijkt dat naarmate vrouwen ouder worden er iets minder kinderen per vrouw nog in leven zijn. Volgens Model 1961-65 daalt het percentage vrouwen met vier of meer kinderen van 25 procent op 30-jarige naar 24,2 procent op 99-jarige leeftijd. Het percentage met drie kinderen daalt van 20,6 naar 20,4 procent en dat met twee kinderen van 32,5 naar 32,1 procent. Het percentage met één kind stijgt van 10,2 naar 11,2 procent. Volgens Model 1996-2000 is die daling bij vier kinderen van 3,9 naar 3,8 procent, bij drie kinderen van 19,0 naar 18,6

Tabel 1. Verdeling van (overlevende) vrouwen per leeftijd naar aantal nog in leven zijnde kinderen (0 tot 4+; in %) alsmede het gemiddeld kindertal volgens vier verschillende Modellen (zie kader Veronderstellingen en berekeningswijze)

	Kindertal							
	0	1	2	3	4+	Gemiddeld		
Leeftijd						Alle vrouwen	Moeders	
Model 1961-65								
30	11,70	10,20	32,50	20,60	25,00	2,490	2,820	
50	11,70	10,21	32,50	20,60	24,99	2,490	2,820	
70	11,71	10,23	32,49	20,59	24,97	2,489	2,819	
80	11,74	10,29	32,46	20,58	24,93	2,486	2,817	
90	11,80	10,46	32,40	20,55	24,78	2,479	2,810	
95	11,90	10,74	32,29	20,51	24,56	2,468	2,801	
99	12,08	11,18	32,12	20,44	24,19	2,449	2,785	
Model 1996-2000								
30	18,20	16,90	42,00	19,00	3,90	1,763	2,155	
50	18,20	16,91	41,99	19,00	3,90	1,763	2,155	
70	18,22	16,93	41,98	18,98	3,90	1,762	2,155	
80	18,25	16,98	41,93	18,94	3,89	1,760	2,153	
90	18,32	17,11	41,84	18,86	3,88	1,757	2,150	
95	18,42	17,27	41,71	18,74	3,86	1,751	2,147	
99	18,57	17,55	41,49	18,55	3,84	1,743	2,140	
Model 1996-2000 met 1 levensjaar LAGERE sterfte van kinderlozen tov moeders								
30	18,20	16,90	42,00	19,00	3,90	1,763	2,155	
50	18,24	16,90	41,98	18,99	3,90	1,762	2,155	
70	18,45	16,88	41,86	18,92	3,89	1,757	2,155	
80	19,00	16,83	41,55	18,77	3,86	1,744	2,153	
90	21,04	16,54	40,45	18,23	3,75	1,698	2,150	
95	23,13	16,27	39,30	17,56	3,64	1,650	2,147	
99	25,70	16,01	37,86	16,92	3,50	1,590	2,140	
Model 1996-2000 met 1 levensjaar HOGERE sterfte van kinderlozen tov moeders								
30	18,20	16,90	42,00	19,00	3,90	1,763	2,155	
50	18,17	16,91	42,01	19,00	3,90	1,764	2,155	
70	17,96	16,99	42,11	19,04	3,91	1,767	2,155	
80	17,43	17,16	42,35	19,13	3,93	1,778	2,153	
90	15,60	17,68	43,23	19,48	4,01	1,815	2,150	
95	13,98	18,21	43,98	19,76	4,07	1,846	2,147	
99	12,76	18,80	44,45	19,87	4,11	1,867	2,140	

procent, bij twee kinderen van 42,0 naar 41,5 procent. Het percentage met één kind stijgt nu van 16,9 naar 17,6 procent. Van alle veranderingen is die bij de vrouwen met één kind verhoudingsgewijs het sterkst.

Realiteit van het model

De modelmatige gegevens leiden tot opmerkelijke uitkomsten indien we ze toepassen op werkelijke aantallen vrouwen in de diverse leeftijdsgroepen. Drie voorbeelden:

- Eind jaren zestig telde Nederland circa 3.400 vrouwen van 90 jaar en circa 600 van 95 jaar. Stel dat op hen Model 1961-65 van toepassing was. Dan waren er toen van de 90-jarigen 401 en van 95-jarigen 71 kinderloos. We kunnen nu ook berekenen dat van de 90-jarigen slechts vier vrouwen al hun kinderen hebben overleefd. Ook is uit te rekenen dat van de 3.400 90-jarige vrouwen er 741 kwamen te overlijden voor hun 91ste verjaardag en dat 33 een kind verloren, van wie er drie kinderloos werden (tabel 2). Van de 600 95-jarige vrouwen overleden er 191 voor hun 96ste; tien verloren een kind, bij één was dat het enige of laatste kind. Verreweg de meeste vrouwen (ruim 98 procent) maakten derhalve tussen hun 90ste en 91ste jaar en tussen hun 95ste en 96ste jaar geen verandering mee in het aantal nog in leven zijnde kinderen.
- In het jaar 2000 telde Nederland circa 13.600 vrouwen van 90 jaar en 3.500 van 95 jaar. Indien op hen Model 1996-2000 van toepassing was dan overleden er van de 90-jarigen 2.411 voor hun 91ste, 83 verloren een kind, bij

Tabel 2. Absolute aantallen vrouwen in Nederland die in hun 91ste respectievelijk 96ste levensjaar komen te overlijden dan wel het verlies van een kind meemaken, 1970-2040, modelberekeningen

	Rond 1970, volgens Model 1961-1965		Rond 2000, volgens Model 1996-2000		Rond 2000, volgens Model 1961-1965	Rond 2040, volgens Model 1996-2000
	Absoluut	%	Absoluut	%	Absoluut	Absoluut
Aantal vrouwen op leeftijd 90	3.400	100	13.600	100	13.600	29.300
Aantal overleden vrouwen in 91 ^{ste} levensjaar	741	21,8	2.411	17,7	2.964	5.194
Aantal overlevende vrouwen dat in het 91 ^{ste} levensjaar een kind verliest	33	1,0	83	0,6	140	179
Waaronder het enigst of laatste kind	3	0,1	15	0,1	13	32
Aantal vrouwen op leeftijd 95	600	100	3.500	100	3.500	8.300
Aantal overleden vrouwen in 96 ^{ste} levensjaar	91	31,8	992	28,3	1.109	2.352
Aantal overlevende vrouwen dat in het 96 ^{ste} levensjaar een kind verliest	10	1,7	35	1,0	64	83
Waaronder het enigst of laatste kind	1	0,2	6	0,2	5	14

15 was dat het laatste kind. Van de 3.500 95-jarige vrouwen kwamen er 992 te overlijden voor hun 96ste verjaardag. Van de overlevenden maakten 35 het verlies van een kind mee, voor zes was dat het enige of laatste kind.

- Wanneer we Model 1961-65 hadden toegepast op de vrouwen in het jaar 2000 dan zouden er van de 13.600 vrouwen van 90 jaar 2.964 zijn overleden voor hun 91ste verjaardag, dat wil zeggen 550 meer dan in Model 1996-2000. Van de overlevenden zouden 140 in plaats van 83 een kind hebben verloren. Bij 13

VERONDERSTELLINGEN EN BEREKENINGSWIJZE

Veronderstellingen

Met vruchtbaarheids- en sterftetafels van 1965-69 en 1996-2000 werd in twee modellen de levensloop van vrouwen gereconstrueerd wat betreft hun eigen sterfte maar ook die van hun kinderen. Daarbij is verondersteld dat de sterfte van kinderloze vrouwen niet afwijkt van die van moeders. Mogelijke verschillen in levensverwachting tussen vrouwen die wel en vrouwen die geen kinderen kregen kunnen de mate van kinderloosheid op oudere leeftijd uiteraard beïnvloeden. Wanneer in verhouding meer kinderloze vrouwen oud worden neemt immers de kinderloosheid onder oudere vrouwen toe en omgekeerd. Bij een lagere respectievelijk hogere sterftetekans voor kinderloze vrouwen blijkt inderdaad de kinderloosheid al vanaf 70-jarige leeftijd fors te stijgen respectievelijk te dalen (zie de twee onderste blokken van tabel 1 met de Modellen 1996-2000 met een lagere, respectievelijk hogere sterftetekans voor kinderloze vrouwen). Een klein verschil in sterftetekans kan op hoge leeftijd een behoorlijk verschil opleveren. Zolang uit onderzoek niet duidelijk is welke van de hierna volgende veronderstellingen de overhand heeft, wordt vooralsnog aangenomen dat er geen verschil bestaat in de levensverwachting tussen kinderloze vrouwen en vrouwen met kinderen:

- de kinderloosheid onder hoger opgeleiden is groter en hoger opgeleiden kennen een hogere levensverwachting (selectiehypothese → kinderloze vrouwen sterven later),
- een deel van de kinderloze vrouwen zou wel eens geen kinderen hebben kunnen krijgen vanwege fysieke omstandigheden die samenhangen met een slechtere gezondheid en een lagere levensverwachting (selectiehypothese → kinderloze vrouwen sterven vroeger),
- moeders met veel kinderen zijn mogelijk relatief erg gezond en laten zich wellicht mede door hun zorgtaken niet of nauwelijks verleiden tot risicovol gedrag (protectiehypothese → moeders sterven later).

Berekeningswijze

Nadat in elk van de modellen is vastgesteld hoeveel vrouwen er op iedere leeftijd nog in leven zijn en wat hun kindertal is, is vervolgens de sterfte van hun kinderen gemodelleerd. Daarbij is een veronderstelling gemaakt ten aanzien van de leeftijd van de moeder bij de geboorte van ieder van haar kinderen:

- heeft een vrouw één kind dan is verondersteld dat zij dat kind op haar 30ste heeft gekregen en doorloopt het kind vervolgens de sterftetafel (van 0-69 jaar),
- heeft een vrouw twee kinderen dan is verondersteld dat zij de jongste op haar 30ste kreeg en de oudste twee jaar eerder; het oudste kind doorloopt dan de sterftetafel (van 2-71 jaar),
- heeft een vrouw drie of meer kinderen dan is steeds verondersteld dat zij de jongste op haar 30ste kreeg (sterftetafel van 0-69 jaar), en dat de intervallen tussen de andere kinderen twee jaar bedragen (sterftetafels van 2-71, 4-73, 6-75, 8-77, etc).

Uiteraard zijn ten slotte de vrouwen die x kinderen hadden en die er één verloren in de categorie van vrouwen met x-1 (nog in leven zijnde) kinderen terechtgekomen.

DEMOS JAARGANG 21 NUMMER 9

71

Foto: Marcel Minnée

was dat hun enige of laatste kind. Van de 3.500 vrouwen van 95 jaar zouden er 1.109 in plaats van 992 zijn overleden voor hun 96ste, en zouden 64 in plaats van 35 binnen een jaar een kind hebben verloren, bij vijf hun enige of laatste kind.

Tot slot

Door de gestegen levensverwachting ten opzichte van de jaren zestig zijn de kansen op overlijden zowel van de moeder als van haar kinderen gedaald. Doordat de opeenvolgende cohorten van vrouwen geboren in de eerste helft van de vorige eeuw steeds groter werden, maken in absolute zin echter meer moeders het overlijden van een kind mee. Verder is, doordat het kindertal is gedaald, de kans groter geworden dat, wanneer een kind overlijdt, het om het enige of laatste kind gaat. Bij 90-jarige vrouwen die een kind hebben verloren

steeg het percentage dat het laatste kind verloor van negen naar 18. Maar het percentage 90-jarige 'kinderloze' vrouwen die ooit kinderen hebben gehad maar het laatste kind hebben overleefd, daalde van 1,0 naar 0,6 procent. Van de 90-jarige vrouwen die ooit kinderen kregen, verloor circa één procent ooit een kind. Bij 0,2 procent ging dat om het enige of laatste kind.

Omdat de naoorlogse geboortegolf momenteel pas rond de 60 jaar oud is, duurt het nog zeker 30 jaar voordat het hoogtepunt wordt bereikt in de absolute aantallen 90-plussers (zie tabel 2). Op hen zal Model 1996-2000 van toepassing zijn. Maar ook rond 2040 zullen naar verwachting niet veel vrouwen al hun kinderen overleven.

Drs. G.C.N. Beets, NIDI; e-mail: beets@nidi.nl

DEMOS verschijnt 10 x per jaar en beoogt de kennis en meningsvorming over bevolkingsvraagstukken te bevorderen. Inlichtingen over toezending van kopij kunnen worden ingewonnen bij de redactie

Gehele of gedeeltelijke overname van artikelen met bronvermelding is toegestaan. Toezending van bewijs-exemplaren wordt op prijs gesteld.

Het NIDI is een instituut van de KNAW dat zich bezighoudt met onderzoek naar ontwikkelingen in de omvang en samenstelling van de bevolking

colofon

Demos	is een uitgave van het Nederlands Interdisciplinair Demografisch Instituut (NIDI).
Redactie	Harry Bronsema, eindredacteur dr. Harry van Dalen dr. Tamar Fischer dr. Ernst Spaan
Adres	NIDI/DEMOS Postbus 11650 2502 AR 's-Gravenhage
Telefoon	(070) 356 52 00
E-mail	demos@nidi.nl
Internet	http://www.nidi.nl/public/demos/
Abonnementen	gratis
Basisontwerp	Harmine Louwé
Druk	Drukkerij Repko, Voorburg

Einde Bevolking en Gezin

Het doek is na 33 jaar gevallen voor het tijdschrift *Bevolking en Gezin*. Inmiddels is de laatste jaargang 2004 verschenen.

Bevolking en Gezin werd in 1972 opgericht op initiatief van het Belgische Centrum voor Bevolkings- en Gezinsstudie (CBGS) en werd sinds 1973 gezamenlijk uitgebracht door het CBGS (Brussel) en het Nederlands Interdisciplinair Demografisch Instituut (NIDI, Den Haag). Naast het CBGS en het NIDI participeerden in *Bevolking en Gezin* de Nederlandse Vereniging voor Demografie (NVD), de (Vlaamse) Vereniging voor Demografie (VvD) en sinds 2003 ook de Nederlandse Gezinsraad (NGR). Als Nederlandstalig wetenschappelijk tijdschrift op het gebied van de bevolkingswetenschappen in ruime zin, gericht op Nederland en Vlaanderen, vervulde *Bevolking en Gezin* een belangrijke functie bij de opbouw en ontwikkeling van de demografiebeoefening in de Lage Landen.

Veranderende tijden vragen om kritische beschouwing van bestaande gebruiken en soms om pijnlijke beslissingen. De rol van *Bevolking en Gezin* werd steeds meer overgenomen door andere media, zoals de verschillende Nederlandstalige sociaal-wetenschappelijke tijdschriften. Op zichzelf is dat een zeer positieve ontwikkeling, die aangeeft dat de interdisciplinaire behandeling van bevolkingsvraagstukken steeds meer aandacht krijgt. De bestaansreden voor een in eerste instantie monodisciplinair tijdschrift werd hier echter steeds verder door ondergraven. De voortgaande internationalisering van het wetenschapsbedrijf leidde er ook toe dat, gelukkig, Nederlandstalige auteurs steeds meer in de Engelse taal publiceren. Ook hierdoor nam het aanbod van kopij af. Ten slotte namen de op een breder lezerspubliek gerichte uitgaven, zoals *DEMOS* (NIDI) en *Bevolkingstrends* (CBS) een deel van de functie van *Bevolking en Gezin* over.

De makers van *Bevolking en Gezin* willen ook langs deze weg de lezers, de auteurs, redactieleden, chroniqueurs, leden van de Raad van Advies, het NIDI en het CBGS, bestuur en leden van zowel de Nederlandse als de Vlaamse Vereniging voor Demografie en de directie van de Nederlandse Gezinsraad dank zeggen voor hun belangstelling en inzet.

Mede namens de Redactie,
Frans Willekens, directeur NIDI, uitgever *Bevolking en Gezin*